

IN DE VOETSPOREN VAN DENKERS, DICHTERS EN SCHRIJVERS

DEEL 3, MARKANTE DENKERS ROND 1900

We volgen in een serie artikelen een aantal denkers, dichters en schrijvers die in Den Haag woonden en van grote betekenis zijn geweest voor ons gedachtegoed in Nederland. In dit deel besteden we aandacht aan vier markante denkers rond 1900: Multatuli, Couperus, Domela Nieuwenhuis en Dèr Mouw, alle vier vertegenwoordigers van hun tijd.

In de tweede helft van de 19e eeuw ontwikkelde Den Haag zich als literaire stad. In 1834 werd het letterkundig genootschap Oefening Kweekt Kennis opgericht. In 1891 volgde de Haagsche Kunstkring, met daarin een literaire afdeling en in 1869 Het Vaderland, staat- en letterkundig nieuwsblad. Befaamd waren de artikelen van Multatuli en Couperus hierin. Grote maatschappelijke veranderingen deden zich voor. De steden groeiden, er ontstond een arbeidersklasse, het socialisme deed zijn intrede en denkwijzen gebaseerd op Oosterse religies en filosofie werden populair. Domela Nieuwenhuis werd voorman van het socialisme, Dèr Mouw verdiepte zich in de Indische filosofie.

Multatuli, een dwarse denker

Eduard Douwes Dekker (1820-1887), hoewel geboren in Amsterdam, heeft ook in Den Haag zijn sporen nagelaten. Op zijn achttiende vertrok hij naar Nederlands-Indië, zag als assistent-resident van Lebak de misstanden van het koloniale bewind, kwam in conflict met zijn superieuren en schreef onder de naam Multatuli in 1859 het boek *Max Havelaar* over de Nederlandse koloniale politiek. Na terugkeer uit

Eduard Douwes Dekker (foto historiek.net)

Nederlands-Indië zwierf hij een tijdje door Europa. In juli 1868 logeerde hij een paar keer in Den Haag in hotel De Toelast, op de hoek van het Achterom en de Groenmarkt. Een jaar later huurde hij een huis aan de Zuid-Binnensingel 18, nu Buitenhof 156. Hij zou daar ongeveer anderhalf jaar wonen. Een plaquette herinnert hier nog aan. Na een zwervend bestaan was hij blij met zijn huis: "Ik woon!! Ik zal myn gezin kunnen laten komen!" Behalve zijn vrouw Tine en twee kinderen woonde ook zijn vriendin Mimi in het huis. Ze kochten meubels en boeken, meer dan ze kwijt konden: "Wy hebben veel, veel, veel gekocht! Misschien wat te veel, want het is boven de begroting gegaan, zoals trouwens altyd." Geldproblemen hebben het leven van Multatuli altijd gedomineerd. In brieven aan vrienden schreef hij: "Het huis is zeer vochtig, slecht gebouwd, de ramen sluiten niet, maar de inrichting der kamers is goed. Mijn schrijfkamer is *zeer* goed. Ik verlang nooit beter, al wordt ik miljonair." Die schrijfkamer lag boven een poort die toegang gaf tot een hofje en later tot een school. Het huis lag aan het water van de Zoutkeetsingel. "Voor de deur een vaart, waarin ik van de zomer een schuitje wil hebben." Multatuli had een weids uitzicht over de polders, want de Schilderswijk was toen nog niet gebouwd. Tot het eind van de 19e eeuw vormde de grachtengordel de grens van de stad.

De ménage à trois bracht uiteindelijk spanningen in het gezin, tot vechtpartijen aan toe, en spatte in 1870 uit elkaar. Dit was het einde van de Haagse periode van Multatuli. Tine

*Vereniging Haagse Kunstkring, Denneweg 64
(foto indebuurt.nl)*

Louis Marie Anne Couperus
(foto M.Goldsmid, Haags Gemeentearchief)

vertrok met de kinderen naar Italië. Multatuli en Mimi gingen naar Duitsland, waar hij in 1887 stierf in Nieder-Ingelheim. Maar zelfs als dode weigerde Multatuli zich te laten opsluiten in het houten korset van de doodskist en was een van de eerste Nederlanders die zich liet cremieren.

Na Multatuli's dood keerde Mimi terug naar Nederland, eerst naar Amsterdam en in 1902 naar Den Haag. Ze woonde aan de Duinweg, Adriaan Pauwstraat 44, Stadhoudersplein 111 (nu: Cornelis de Wittlaan) en Archimedesstraat 11. Bij al haar verhuizingen reisde de as van Multatuli met haar mee. De in een loden bus bewaarde resten werden ten slotte in 1948 overgebracht naar begraafplaats Westerveld waar ze, tezamen met de as van de in 1930 overleden Mimi, werden bijgezet in een voor Multatuli opgericht monument.

Couperus en Domela Nieuwenhuis, twee tegenpolen

Hoewel Louis Marie Anne Couperus (1863-1923) en Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) tijdgenoten waren, hebben ze het tijdsgewricht waarin ze leefden totaal anders ervaren. De een was een dandy, de ander een bevlogen socialist. Wel waren ze allebei schrijver en woonden beiden in de Archipelbuurt. Couperus beschrijft in zijn Haagse boeken de deftige Haagse families van zijn tijd en de deftige Archipelbuurt, zonder enige reflectie op de misstanden in de samenleving. Alleen in zijn Indische roman *De stille kracht*, breekt wat maatschappijkritiek door. Zijn hoofdpersoon Otto van Oudijck laat hij daarin zeggen: "Wij zijn idioot, hier, wij westerlingen in dit land, met onze dode beschaving, die het hier toch niet uithoudt." Domela Nieuwenhuis trok in zijn geschriften wél fel van leer tegen de sociale wantoestanden, en ook tegen het koningshuis.

Couperus werd geboren in Den Haag en zei zelf "Zo ik iets ben, ben ik een Hagenaar", maar bracht het grootste deel van zijn leven door buiten Den Haag. Toch keerde hij er steeds naar terug en kende de stad goed. Als kind woonde hij aan

de Mauritskade 43 en bezocht vaak zijn opa en het gezin van zijn oom, die beiden villa's aan de Sophialaan in het Willemspark bewoonden. Het terrein van het Willemspark, dat eerder eigendom was van koning Willem III, werd in 1855 verkocht aan de gemeente Den Haag onder voorwaarde dat er een villawijk zou komen. Het werd de eerste Haagse uitbreiding buiten de singelgrachten.

Als Couperus negen jaar is vertrekt het gezin naar Nederlands-Indië. Na terugkeer in 1878 wonen ze eerst aan de Nassaukade, in 1882 aan het Nassauplein 4 en vanaf 1884 aan de Surinamestraat 20, waar vader Couperus een huis had laten bouwen. In dit huis schrijft Couperus aan het boek *Eline Vere*, dat in 1888 als feuilleton in de krant het Vaderland wordt gepubliceerd. De latere verfilming van het boek in 1991 vindt plaats in het huis Surinamestraat 22; de roman *De boeken der kleine zielen* laat Couperus spelen in de woning op nummer 42. Op de kop van de Surinamestraat en de Javastraat is in 1963 een borstbeeld geplaatst ter ere van de honderdste geboortedag van Couperus, gemaakt door beeldhouwer Bertus Sondaar. Aan de overkant in de Javastraat werd in 1996 het Couperusmuseum opgericht. Begin van dit jaar sloot het museum vanwege gebrek aan financiën.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) wordt gezien als de grondlegger van de socialistische beweging in Nederland. Door hem groeide de Sociaal-Democratische Bond (SDB) uit tot een landelijke partij. Terwijl hij werd gehaat door de heersende klasse, zagen talloze arbeiders hem als hun 'verlosser'. Ferdinand Domela Nieuwenhuis werd geboren in Amsterdam. In 1875 kwam hij als Luthers predikant naar Den Haag en zou er vier jaar preken. Door zijn werk zag hij hoe de arbeiders werden uitgebuit en in armoede leefden. Ook het lezen van de *Max Havelaar* van Multatuli en zijn vriendschap met de schrijver waren van invloed. Tegelijkertijd brokkelde door het overlijden van drie van zijn echtgenotes in het kraambed zijn geloof in God steeds meer af. Hij werd atheïst en legde in 1879 zijn ambt als dominee neer.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis (foto wikipedia)

Johan Andreas dèr Mouw (foto wikipedia)

Domela Nieuwenhuis verdiepte zich in de werken van Marx en Engels en richtte het socialistische blad *Recht voor Allen* op. Voortaan predikte hij tegen de 5 K's: Kerk, Koning, Kapitaal, Kazerne en Kroeg. Hij was een fascinerend en boeiend spreker en doorspekte zijn toespraken met bijbelse beelden.

Er is geen persoon uit de arbeidersbeweging die zo tot de verbeelding sprak als hij. Het pamflet *Koning Gorilla*, gericht tegen koning Willem III, waarvan later bleek dat hij het niet had geschreven, leverde hem een gevangenisstraf van zeven maanden op. Na zijn gevangenisstraf ging hij in een hofjeswoning in de Malakkastraat 96 wonen. Het hofje is gelegen in het rijksbeschermd stadsgezicht Archipelbuurt en Willemspark II. Het is van architectuurhistorische en cultuurhistorische waarde, als representatief voorbeeld van een 19^e eeuwse exploitatiehofje in een van de eerste stadsuitbreidingen buiten het centrum.

De Archipelbuurt werd tussen 1860 en 1890 aangelegd. Bekende pleinen zijn het Nassauplein en Bankaplein. De buurt ademt nog steeds de voornaamheid uit van de welgestelden die zich hier eind 19e eeuw vestigden. De buurt kent ook hofjes, het oudste is de Mallemolen, waar onder meer Godfried Bomans en Paul van Vliet woonden.

Dèr Mouw, filosoof van het fin de siècle

Rond 1900 ontstonden als gevolg van een sterk veranderende samenleving nieuwe denkrichtingen. Veel mensen waren op zoek naar nieuwe zingeving, die zij vonden in stromingen gebaseerd op de Oosterse mystiek. De theosofie viert in deze tijd in Nederland hoogtij. In dit tijdsbeeld paste naadloos de eigenzinnige en excentrieke dichter en filosoof Johan Andreas dèr Mouw, die zich verdiepte in de Indische filosofie en schreef onder het pseudoniem Adwaita. In een groot deel van zijn gedichten komt Brahman, zuiver bewustzijn in het hindoeïsme, voor.

Beroemd is de dichtregel "K ben Brahman, maar we zitten zonder meid." Hiermee relateert Dèr Mouw de filosofie.

Je kunt nog zo filosofisch denken, maar het dagelijks leven gaat gewoon door.

Dèr Mouw werd in 1863 geboren in Westervoort en verhuisde met zijn vrouw en pleegdochter in 1907 naar Den Haag. Aan de gevel van zijn woonhuis aan de Laan van Meerdervoort 333, bij het Valkenbosplein, is ter herinnering een kleine plaquette bevestigd. Dèr Mouw had achter zijn huis de eerste jaren vrij uitzicht over de duinen. In 1901 had de gemeente het Plan Berlage vastgesteld. Daarna werden verschillende wijken aangelegd, waaronder tussen 1911-1918 de Bomenbuurt. In de hele wijk werd niet hoger dan twee verdiepingen gebouwd. Dat was het gevolg van de gemeentewet, die bepaalde dat elke voordeur aan de buitenlucht moest grenzen. Dus op de begane grond deuren en een trap naar boven naar de eerste en tweede verdieping, de geboorte van de befaamde Haagse portieken.

Inge Camfferman

Werkgroep Stadsbeeld en Stadsgroen

stadsbeeldenstadsgroen@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

MEUBELSTOFFEERDERIJ LODEWIJK

Al 4 generaties uw Ambachtelijke Meubelstoffeerderij

*Optimale service, garantie en kwaliteit,
Wij halen en brengen gratis!*

Ambachtelijke Meubelstoffeerderij Lodewijk is er voor uw totale meubelrestauratie

Gespecialiseerd in:

- Herstoffering van banken en fauteuils
- Vernieuwing van binnenwerken
- Fineren en politoeren
- Leerreparatie
- Antiekrestauratie
- Biezen-, rieten- en rotanstoelen
- Vloerbedekking en gordijnen

U heeft de keuze uit meer dan 600 soorten bekledingsstoffen.

U kunt langskomen met uw stoel of fauteuil, of een van onze medewerkers kan met onze mobiele winkel naar u toe komen om direct een offerte te doen.

Stoffering Lodewijk (hoofdvestiging)
Reinkenstraat 111 Den Haag - 070-3922344
 Voor informatie of een vrijblijvende offerte ons centrale nummer: **0800-5633945 (gratis)**
 KVK nummer 7607178
WWW.STOFFERINGLODEWIJK.NL